

A lelet helyén a XIII—XIV. sz.-ban a várostól mintegy fél km.-re, vagy egy tanya, vagy egy páasztorgunyhó állhatott. Még csak egyre gondolhatunk: az ebben az irányban állott s a város védelmére szolgáló Homoki kapunak kapusa lakott itt s ennek nem is szegényes fölszerelését képezik e tárgyak. A város még ma sem terjed ki idáig, annál kevésbé a XIV. sz.-ban, ezt az ásátások is igazolták: nagyobb területen semmi más lakóhely nyomára nem akadtunk.

A kérdés magyarázatára megfelelő volna még a Győrffy István-féle „kertés város“ fogalma is. Hogy a szőlőgunyhóra miért nem gondolhatunk, annak egyszerű magyarázata az, hogy a mai talajszin alatt átlag 1 m. mélységben hamú és égett fadarabok között, nem több, mint egy m² területen kerültek elő a tárgyak s azt a talajszínt, melyen ezek feküdtek, az ásátás helyén mindenütt meg lehetett találni. Ez a talaj pedig televényes, inkább szikes rét volt s erre rakodott csak rá idők folyamán az a körülbelül egy m. vastagságú homokréteg, amely szőlőművelésre alkalmassá tette ezt a területet.

A lelőhely megfigyeléséből levonható tanulság szerint tehát a város mellett, vagy tőle fél km. távolságra fekvő egy m. vastagságú homokréteg csak a XIV. sz. után került ide. És mivel Alföldünknek nincs egy km²-nyi területe, amelyen őskori, népvándorláskori, vagy korai magyar telephelyekre, illetőleg szórványos leletekre ne bukkanánk, a talajszintek eredeti s mai helyzetének megfigyeléséből s az adatok összegyűjtéséből Alföldünk talajtörténetét, illetve annak idők folyamán végbement változásait állapíthatnánk meg.

Szabó Kálmán.

Földrajzi, irodalmi és erkölcsi szempontok a magyar lélek mai megítélésében.

Milyen a magyar lélek? Ezt a kérdést a háború csapása s a nemzet létét fenyegető veszélyek mindinkább előtérbe juttatták. A magyar tudományosság mai nap élénk érdeklődéssel fordul a nemzeti mult felé s a tudomány legmodernebb eszközeivel tárja fel, hogy a magyarság eredetében, nyelvében, fajiságában, elhelyezkedésében, gazdálkodásában, lelke művészi megnyilatkozásaiban milyen volt, milyen magatartást tanusított folytonos harcában, miként őrizte meg politikai függetlenségét. Az ilyen témák fölvetésében mindig ott lappang bizonyos, a magyar nemzetre, annak lelkiségére, a multon át a magyarság jövőjére vonatkozó kérdés és felelet. Hasonló védekező szempontok vezetik a lelkes magyar érzésűek seregét is, akik nem annyira a tudomány lemérséklő értelmi szempontjai által, hanem he-

ves érzelmektől indítatva keresik a magyar lelkeségben azokat az állandó vonásokat, amelyek a mai magyarság friss, előretörő életét, megújhódását biztosíthatják.

A magyar lelkeséggel mindjobban foglalkozó újabb nemzedéket — bár sokszor éles harcba keverednek egymás között — bizonyos közös vonások jellemzik. Legfőbb jellemvonásuk, hogy mindig bizonyos *igen egyszerű*, kiélezett *érték-ítéletek*hez folyamodnak. Egyik sémájuk, hogy a *térbeli* egyszerű felosztásokat, megítéléseket veszik alapul, például a magyarság keletről származását, vagy a magyarságnak a nyugattal s az evvel azonosított nyugati kulturával, műveltséggel való szoros kapcsolatát tartják a magyar ethnikum végső kialakulására nézve perdöntőnek. Ugyanilyen alapon keletkeznek azok az értékelések is, amelyek bizonyos tájak (a Dunántúl, Erdély) magyarságát előbbrehelyezik más tájak (az Alföld) magyarságánál. Azonban az olyan szempontok is, amelyek eltekintenek a térrel szorosabban összefüggő értékelésektől, hűek maradnak az érték ítéleteknek ahhoz a neméhez, mely szerint a magyarság egy része (így pl. az u. n. fajmagyarság) minden kitűnő tulajdonsággal teljes, a másik pedig nagyrészt nélkülözi ezeket. Ha azt akarjuk, hogy a magyar lelkeségre vonatkozólag valamikor véglegesebb, tudományos jellegű feleletet adhassunk, mindenekelőtt vegyük közelebbről vizsgálat alá a közfelfogásban nyilatkozó különböző szempontokat.

I.

A mi „turánistáink“ a magyarság keletről jövetelét teszik jelentőssé s mai jellegzetes vonásaiban csakis a keleti, pusztai nomád s egyben török fajtájú népek tulajdonságait domborítják ki. A büszke rátartósság, a vendégszeretet, a komolyság azonban ép úgy tulajdonsága az arabs, tehát sémi fajtájú beduinoknak, mint egyes török fajú nomád, pusztázó törzseknek. A harciasság, a vitézség szintén ezekkel a népekkel közös tulajdonságok, de ép úgy tulajdonságaik a régi északi népeknek, a germánoknak, skandinávoknak, a közép-európai galloknak, de a régi finneknek, sőt egyes szláv (pl. szerb) törzseknek is. (V. ö. Szinyei J. A magyarság eredete, nyelve és honfoglaláskori műveltsége. Csánki: Árpád és az Árpádok 28—31.)

Ne feledjük el, hogy a magyarság részben északibb vidékekről húzódott délfelé, amíg mai lakóhelyén végleg letelepedett. Az északibb vidékeken a megélhetésért folytatott állandó küzdelem, már magában is igen gyakran harciassá, önálló és független természetűvé teszi az illető népet vagy nemzetet. Az önállóság és függetlenség érzete viszont arisztokratikus hajlamokat virágoztat ki s nem véletlen, hogy az európai történelemben ép az északibb fekvésű államalakulatok közt találjuk az arisztokratikus monarchiák többségét. Aki tehát a nyelvi rokonság bizonyos tanúságai alapján a magyarság északi és ugor fajtabeliségét akarná vitatni, az ép úgy hivatkozhatna a magyarság arisztokratikus, önállóságra és független-

segre törekvő tulajdonságaira, mint a turáni fajrokonságot vallók, annál inkább, mert a halászat és vadászat, amelyekben az ősgor népek állítólag kitűntek, szintén harciassággal, önállóságra való törekvéssel szoktak együttjárni. A vadászat ugyanis szintén a harenak egy neme s az ősi halászat sem volt föltétlenül békés foglalkozás. Völgösztjük nyelvrokonaink — akiknek mai főfoglalkozásuk a halászat — énekei folytonos küzdelmekről, hősi harcokról szólnak. Ámde azt tapasztaljuk, hogy Bolivia erdőlakó, vadász, halász indián törzsei bizonyos fokú harciasság mellett szintén függetlenségre, önállóságra törekvők s Erland Nordenskiöld, a híres fölfedező utazó az európai „kulturától“ még meg nem fertőzött bolíviai indiánok jellemvonásául, más ékes tulajdonságok mellett (vendégszeretet, becsületesség, házastársi hűség) épen büszke arisztokrata voltukat emeli ki. Ezen az alapon tehát ők is fajrokonaink? Még az oly speciális tulajdonságunknak is, mint amilyen a sírva-vigadás, amelyet Vámbéri egyes keleti török népeknél felfedezni vélt, megtaláljuk némi analogonját az északi és délamerikai indiánok halálos komolysággal járt bizonyos táncaiban. (Vámbéri: A magyarság keletkezése és gyarapodása 376—377.) Egyik „rossz“ tulajdonságunkat, a magyar „szalmatüz“-et épúgy megleljük a belső braziliai indiánok hirtelen föllángolásában, a vadászaton való fáradhatatlan voltukban s másrészt a férfiak végnélküli heverészésében, mint az afrikai földművelőbb négerék ama tulajdonságában, hogy nagy tűzzel-lobbal fognak a munkához s esetleg kitűnően el is végzik azt, de amint érdeklődésük ellankad, hirtelen abbahagyják s lefekszenek az árnyékba pihenni. Torday Emil Afrika-utazó e megfigyeléseinél nem jutnak e önkénytelenül eszünkbe Arany Magyar Misijének következő sorai:

„Mint sebes tűz a kezében munka úgy halad,
De henyélni jobban szeret barna hús alatt“.

Ugyanígy áll a dolog katonai és államszervező képességeinkel, melyeket állítólag csakis keletről, török fajrokonaink köréből hozhattunk. Csakhogy az afrikai, nomádizáló galláknak olyan katonai és államszervezete van, amelyet nem egy török fajtájú nép megirányelhetne. (V. ö. W. Schmidt—W. Köppers. Volker und Kulturen. Erster Teil: Gesellschaft und Wirtschaft der Völker. 217.)

A magyarság állítólagos excellens tulajdonságai nem annyira keleti s evvel összekapcsolt turáni fajrokonságunkra mutatnak, mint inkább arra, hogy nemzeti tulajdonságaink egy része igen sok egyszerűbb, vadász, halász, nomád pásztor, sőt néha földműves néppel közös. A sok egymásnak igen gyakran ellentmondó tulajdonság alapján, — nem ügyelvén arra, hogy az ellentmondások a mélyebb tudományos elemzések útján feloldassanak, — mindenki olyan vér- és fajrokonságot bizonyíthat be, amelyet éppen akar. Nem kell más hozzá, mint egy igen egyszerű ítélet, amilyen a kelet-nyugat vagy

a vele ellentétes, de egyenrangú érték-ítéletként kezelhető észak-dél ítéletei, továbbá, hogy az egyszerűbb gondolkodás módjára az ítélet egyik tagját (pl. a keleti vagy az északi fajrokonságot) jelentős, értékes tényezőnek tekintsük ítéletünkben, a másik, negatív tagját pedig egyszerűen elhanyagoljuk.

Ha a büszke, vitéz, rátartós, arisztokrata érzésű, államalkotó, keletről jött magyart külső ékességekkel is minél jobban felruházzuk, akkor előáll a lovához nőtt, kacagányos ősmagyar, vagy az egész-nagyszerű faj legméltóbb képviselőjeként a régibb és újabb eposzainkban megénekelte „párducos“ Árpád, minden lehetséges hadvezéri és államférfiúi képességgel felruházottan. Amíg az ősi magyarság esztétizáló fölfogása a költészet, az eposzok és egyéb költői jellegű verses vagy prózai elbeszélések terén maradt, nem lehetett ellene komolyabb észrevétel, mert ugyan ki idealizáljon, ha nem a költő, a szépíró? Lassankint azonban az ilyen esztétizáló szempont a tudományos álláspontokban is gyökeret vert és egybekapcsolódott az érzelmeik által vezérelt lelkes magyarok, a turanisták hasonló jellegű álmaival, elképzeléseivel s ha a tudományos felfogást talán nem is, de az egészségesebb közfelfogást még ma is veszélyezteti. Minden ilyen esztétizáló álláspont előtipusa Beöthy Zsolt oly megkapó vonásokkal felruházott magyarja: „Az ősidők homályából egy lovas ember alakja bontakozik ki szemeink előtt, amint a Volga melléki pusztán nyugodtan áll és figyel. Hegyes kalpagjában, párduc kacagányában izmos dereka mintha oda volna nőve apró lovához . . . Nyugodt, nem fél és nem képzelődik, csak az tartozik rá, amit lát s a pusztai képeken és erős világosságban edzett szeme mindent világosan lát, amit emberi szem egy pontról láthat . . . Várja a jövendőt és érzi, tudja, hogy a közös ügynek az ő erejére is szüksége van. Lelke az erő érzetével s a fajtájához való ragaszkodással van tele“. (Beöthy Zs.: A magyar irodalom kis tükre. 1—2.)

A szorosan vett tudományos álláspont és egy ilyen *megrázzolt előkép* alapján anticipált irodalomtörténeti szempont között nagy különbség van. A költői és a tudományos álláspont közötti főkülönbség épen a *módszerben* rejlik. A tudományos felfogás is előföltevéseket használ, hiszen anélkül, hogy valaki előzetes álláspontot ne foglaljon el valamely tudományos kérdésben, nem juthatna semmiféle határozottabb tudományos eredményre. De ha valaki olyan előföltevésekből indul ki, amelyek határozott, éles, az eredményt előzetesen eldöntő képét adják a kérdés megoldásának, akkor tulajdonképp vagy esztetikai vagy etikai dogmát állít fel, egy tételt *bizonyít*, nem pedig tudományos igazságokra lassankint *ravezet*. Az író kénytelen az előképhez szinte mindenben igazodni, az olvasó vagy a szép szavakat hallgató ítélete pedig aszerint alakul ki, hogy az író, a szónok, a próféta, a pap el tudta-e *hitetni* vele a föllállított tétel, kép, stb. belső, érzelmi s külső, a megszabott forma szerint való igaz-

ságát. Epen ezért a tudomány terén lehetőleg kerülnünk kell a határozottan kimondott tételeket, előfeltevéseket. Ezeket akkor használjuk az egyes tudományokban, így a matematikában és fizikában, ha olyan rész-kérdések továbbfejtéséről van szó, amelyek az illető tudomány már bebizonyított általános igazságain nyugszanak. A dogmák, előképek, hypotézisek felállítása előfordulhat akkor is, ha valaki új igazságok segélyével az eddigi, látszólag az illető tudomány gyökereibe fogódzó, de alapjában hamis tételeket hirtelen, de meggyőző erővel áttöri és a tényeket az eddigiéknél jobban, helyesebben, igazabban magyarázza. A tudományosság terén tehát az előképek, hypotézisek, dogmaszerű tételek inkább csak *kisegítő eszközök*. Beöthy olyan tételeket, előképeket állít föl, az irodalomtörténet terén, amelyek sem bebizonyítva nincsenek, sem erős érzelmi színezetük miatt egyetlen absztrakt jellegű, a kételyt teljesen kizáró más igazságtételhez érzelmi maradék nélkül nem kapcsolódhatnak. Aki így jár el, az lehet a magyarság lelkes álmodója, esztéta, vagy valamely magasztos erkölcsi álláspont hirdetője, lehet esetleg nagyszerű konstruktor, tudós hajlamú művész is, de semmi esetre sem *par excellence igazságkutató elme*. Így találkoznak az esztétikai elképzelések a turanisták elképzeléseivel, a tudomány szigorú követelményeit egyformán maguk mögött hagyva.

2.

A magyar fajiság lelkes védői természettudományi vélt igazságokra támaszkodva keresik a magyarság jelentős tulajdonságait, amely igazságok alapján az igazi, a faj-magyarsághoz tartozók kiválaszthatók, a magyarság jelen és jövő életére nézve bizonyos okok folytán veszedelmes elemek pedig kizárhatók.

Ha nem vesszük is számításba, hogy a fajbiológiára vonatkozó emberi vérvizsgálatok még elég kezdetleges fokon vannak, nyilvánvaló és az anthropologia tudománya által is támogatott tény, hogy nincsenek „tiszta” vér, koponya, testalkat és más külső és belső testi jegyek által *élesen* megkülönböztethető *fajok*.¹ Az egyes emberek és ember-csoportok a történet folyamán és a mai nap is fizikai jegyek tekintetében folytonosan keveredtek és keverednek. Ezzel szemben a közös *lelki jegyek* alapján elkülönülő *népek* és *nemzetek* a különböző fajú egyének több-kevesebb, de szinte végtelen keveredése közben is előállnak és fennmaradnak.

Azok, akik a magyarság minden mástól megkülönböztethető jegyeit faji és vérségi alapon keresik, megfélekedznek arról, hogy a testi és lelki tulajdonságok csupán bizonyos mértékig hozhatók közös nevezőre s a szellem, a lélek tudományai és a természettudományok csupán *kiegészíthetik* egymást. Állíthatom és föltehetem ugyan,

¹ A vérvizsgálatok értékére nézve l. W. Scheidt. Rassenunterschiede des Blutes. Leipzig 1927. 72—75.

hogyan a lélek a test függvénye vagy megfordítva azt is tételezhetem, hogy a test és a lélek egymással állandó összeköttetésben vannak, végül föltehetem, hogy a test és lélek, a testi és lelki funkciók egymásnak teljesen megfelelnek, mint ugyanazon lényeg két ellentétes oldala. De, hogy a test és a lélek egymással *teljesen* azonosak és így maradék nélkül egymás helyében tehetjük őket, azt nem tudjuk bizonyítani, mert ennek ellentmond a testek inkább térbeli, a lelki jelenségek inkább időbeli, tehát élesen, határozottan különböző jellege. A folytonos változás jelenségeit csupán olyan eszközökkel lehet megragadni és megérteni, amelyek a gyors változás jellegének megfelelnek. Különösen ott van ez így, ahol a gyors változás egyúttal a jelenségek teljes átalakulásával is jár. Nincs két lelki élmény, amely egymástól nem inkább különböző, mint egymáshoz hasonló lenne. Hogy a testi (fizikai vagy emberi test) jelenségekkel foglalkozó tudományok, amilyenek a természettudományok, a jelenségek megértésére és rendezésére nézve más módszerekhez kénytelenek nyúlni, mint a szellemi, a pszichikai (történeti, pszichológiai stb.) tudományok, annak végső oka a testi és a szellemi jelenségek egymástól különböző volta. Jóllehet a természeti vagy más fizikális tudományok és a szellemi tudományok egymás módszereit bizonyos fokig kölcsönösen felhasználhatják (így a pszichológia az u. n. pszichofizikai módszereket, a történettudomány és archaeológia az anthropológia eredményeit, a földrajz az emberi szellemnek a földfelszint átalakító hatalmas tevékenységét), ez a felhasználás nem terjedhet a végletekig, inkább csak igen fontos *segédeszközként* szolgálhat. Azonban a testi és lelki jelenségek különbözőségétől eltekintve, minden a magyarságra vonatkozó fajbiológiai vagy anthropológiai állítást legyöngít a rendelkezésünkre álló tapasztalatok bizonytalan vagy hiányos volta. Így az anthropológiában is — bár a koponya vagy az emberi test méréseire nem hiányoznak a biztonságosabb módszerei — ami a magyarságot illeti, csupán aránylag kevés adat és bizonyíték áll rendelkezésünkre. Arra nézve pl., hogy milyen volt a honfoglaló magyarság faji összetétele, csupán a honfoglaláskori sírok gyér adatait vehetjük segítségül. Ez az oka, hogy a honfoglaláskori magyarság faji összetételét illetőleg kénytelenek vagyunk megelégedni igen tág keretek között mozgó hozzávetésekkel.² Ami pedig a mai magyarság faji összetételét illeti, erre nézve az anthropológiai mérések igen csekély számával rendelkezünk, a sok vidéket felölelő és igen sok szempontra kiterjedő bizonyítékok, sajnos, még hiányoznak. Először intenzívebbé kellene tennünk az ország, a felnőttek és gyermekek embertani méréseit, csak azután állapíthatunk meg a magyarság mai

² V. ö. Bartucz L.: A magyarság faji összetétele. (Term. Tud. Köz-löny 1927. 74): „a honfoglaláskori temetőkből előkerült csontvázak tanulmányozása arra az eredményre vezetett, hogy a honfoglalások egyrésze keletbalti rasszjellegű volt, másrésze a kaukázusi és mongol rasszoknak sok évszázados keverékéből állott. Az előbbi volt az ugor ethnikumú nép, az utóbbi a török—tatár ethnikumú vezető elem“.

faji összetételére nézve valamelyes tudományos, vagyis állandó jellegű tételt.

Amikor tehát fajvédőink — még ha járatosabbak is a természet-tudományi módszerekben — *határozott* álláspontot foglalnak el a magyar *fajiság* kérdésére vagy ezen át a magyar lelkiség mivoltára vonatkozólag, ezt csupán egyéni, subjektív ítéletük fölényes biztonságának hitében, vagy a maguk speciális tudománya esetleg efemer értékű eredményeiben túlságosan bízva, tehetik. Külső formákban látszólag nagy a távolság a tudományos fegyverekkel is fölszerelt fajvédők és az inkább érzelmeik, elképzeléseik után induló turanisták között. Fajvédőink igen határozott erkölcsi ítélet alapján tesznek különbséget magyar és magyar között. Az ilyen ítéleteknek helye és jogosultsága van a gyakorlati, az erkölcsi, vagyis a társadalmi, politikai és nemzeti élet terén, ahol eredményt, sikereket csakis az erős meggyőződésű, akaraterős, rendkívülien céltudatos egyének érhetnek el, legyen célkitűzésük akár egyéni, akár a köz, a társadalom, a nemzet javát kereső jellegű. De bármilyen tiszteletreméltó is etikai álláspontjuk, a tudomány világában fajvédőink sem tesznek lényegében mást, mint a magyarság szép, ékes képein ábrándozók: egyéni hajlamaik szerint választanak a tudomány adatai között s egyes adatok értékét rendkívül megnagyobbítván, objektív, minden tekintetben megfontolt, bebizonyított tudományoszerű ítéletek helyett felmagasztaló és lekicsinyítő értékítéleteket alkotnak.

A magyar lelkiségre vonatkozó tudományos ismereteink sok tekintetben a kezdet-kezdetén vannak. Bizonyos azonban, hogy túl kell mennünk a subjektív, akár primitív (téri, földrajzi) jellegű, akár költői vagy erkölcsi, társadalmi álláspontokon. A magyarság kitűnő és alapos ismerői: Széchenyi István, Pauler Gyula, Beöthy Ákos mutatják az utat, hogy a további kutatásoknak merre kell haladniuk.³

Nem elhamarkodott ítéletek, költői elképzelések, erkölcsi megítélések, hanem pontos, szorgos, minden egyes mozzanatra ügyelő kutatások kellene annak megállapításához, hogy a maga valóságában, a többi népekhez és nemzetekhez hasonló, de egyúttal annyira különböző voltában a történet folyamán milyen volt és milyen ma is a magyar.

Bibó István.

³ Széchenyi Istvánnak, mint a magyar nép és nemzet tudományoszerű characterológiájának megalapítójával külön tanulmányban fogunk foglalkozni. *Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt* c. művében s annak végső betetőzéseként foglalkozott a magyar nép és nemzet jellemével. (III. kötet 617—18.) *Beöthy Ákos: A magyar államiság fejlődése* c. művében (I. köt. 7—15.) tovább viszi Pauler megállapításait és vele a maga kitűnő munkáját alapozza meg. Mind a két munkára a mai irodalomtörténeti és történeti jellemrajzok ismertetése kapcsán szintén visszatérünk.